

Жытко А.П., Галмачова С.А.

Да пытання аб ідэнтыфікацыі назваў адміністрацыйных адзінак на тэрыторыі Беларусі ў канцы XVIII – пачатку XX ст.

У ліпені 1772 г. паміж Расіяй і Аўстра-Венгрыяй была падпісана Канвенцыя адносна першага падзелу Рэчы Паспалітай. У ёй вызначалася геаграфічная мяжа тых тэрыторый, якія адыходзілі да Расійскай імперыі.

Па першым падзеле да Расійскай імперыі адышла тэрыторыя плошчай 83 тыс. км², на якой жылі 1 млн 225 тыс. чал. [1, с. 444].

У выніку далучання тэрыторыі, што раней уваходзілі ў склад Полацкага, Віцебскага, Мсціслаўскага і часткі Мінскага ваяводстваў, увайшлі ў склад дзвюх губерняў: Пскоўскай і Магілёўскай. Пскоўская складалася з 5 правінцый: дзвюх вялікарасійскіх – Пскоўскай і Вялікалуцкай, і трох беларускіх – Дзвінскай, якая раней мела назву польскай Ліфляндыі, Полацкай, у склад якой увайшлі часткі Полацкага і Віцебскага ваяводстваў правей р. Дзвіна і Віцебскай правінцыі. Апошняя неўзабаве была ўключана ў склад Магілёўскай губ. Губернскім горадам стаў г. Апочка. Але ён быў невялікім па памерах, таму цэнтр губерні неўзабаве перанеслі ў г. Полацк. У склад Магілёўскай губ. увайшлі 4 правінцыі: Магілёўская, Аршанская, Рагачоўская і Віцебская. Губернскім горадам прызначаўся г. Магілёў.

Указам ад 22 сакавіка 1777 г. Кацярына II вызначыла новае адміністрацыйна-тэрытарыяльнае ўладкаванне. З Пскоўскай губ. была выдзелена Полацкая губ. у складзе 11 паветаў: Полацкага, Дрысенскага, Себежскага, Невельскага, Дынабургскага, Рэжыцкага, Люцінскага, Віцебскага, Веліжскага, Гарадокскага і Суражскага [2]. Пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай у 1793 г. ў складзе Полацкай губерні з новых далучаных тэрыторый быў створаны 12-ты, Лепельскі павет.

У склад Магілёўскай губерні ўвайшлі Магілёўскі, Чавускі, Старабыхаўскі, Аршанскі, Бабінавіцкі, Сенненскі, Мсціслаўскі, Чэрыкаўскі, Копыскі, Клімавіцкі, Рагачоўскі і Беліцкі паветы. У сувязі з гэтым мястэчкі Сураж, Чавусы, Копысь, Бабінавічы, Клімавічы і Беліца атрымалі статус гарадоў і сталі павятовымі цэнтрамі.

Па другому падзелу Рэчы Паспалітай паміж Расіяй і Прусіяй, які быў зацверджаны 14 сакавіка 1793 г. на сойме ў Гродне, Расія атрымала Мінскую, Валынскую і Падольскую землі, з якіх па ўказу Кацярыны II ад 31 сакавіка 1793 г. былі створаны 3 губерні: Мінская, Ізяслаўская і Брацлаўская [3, с. 43]. Яна ўключала 13 паведаў: Мінскі, Вілейскі, Пастаўскі, Докшыцкі, Дзісенскі, Барысаўскі, Ігуменскі, Бабруйскі, Мазырскі, Давід-Гарадокскі, Пінскі, Нясвіжскі і Слуцкі [4; 5].

У снежні 1796 г. з ліку павятовых гарадоў былі выключаны Нясвіж, Докшыцы, Давід-Гарадок і Паставы. У 1797 г. у склад Мінскай губ. з Чарнігаўскай быў перададзены Рэчыцкі павет. Да 1842 г. у Мінскай губ. меліся 10 паведаў: Мінскі, Бабруйскі, Барысаўскі, Ігуменскі, Вілейскі, Дзісенскі, Мазырскі, Пінскі, Рэчыцкі і Слуцкі. 18 снежня 1842 г. паводле ўказа Сената “Аб пераўтварэнні Паўночна-Заходніх губерняў” Дзісенскі і Вілейскі паветы адыйшлі да Віленскай губ., а да Мінскай быў далучаны Навагрудскі павет Гродзенскай губерні. У складзе 9 паведаў (Бабруйскага, Барысаўскага, Ігуменскага, Мінскага, Мазырскага, Навагрудскага, Пінскага, Рэчыцкага і Слуцкага) Мінская губерня праіснавала да 1917 г. [6; 7; 8].

У сувязі з падаўленнем паўстання 1794 г. у 1795 г. адбыўся трэці падзел Рэчы Паспалітай. На далучанай тэрыторыі па загаду Кацярыны II ліфляндскаму, эстляндскаму і літоўскаму генерал-губернатару князю М. Рэпніну даручалася падзяліць рэшткі Вялікага Княства Літоўскага на тры часткі з цэнтрамі ў Вільні, Гродне і Коўне. У склад першай увайшлі паветы: Віленскі, Завілейскі, Ашмянскі, Брацлаўскі, Лідскі і Трокскі. Да другой – Гродзенскі, Навагрудскі, Слоні́мскі, Ваўкавыскі і Брэсцкі паветы, а да трэцяй –

Ковенскі, Вялікамірскі, Упіцкі і Самагіція [9, с. 357]. Гродна стаў цэнтрам кіравання тэрыторыямі Літвы і Заходняй Беларусі.

У ліпені 1796 г. гэта адміністрацыйная адзінка была падзелена на два намесніцтвы: Віленскае і Слонімскае. У склад Віленскага намесніцтва ўвайшлі 11 павеатаў: Віленскі, Завілейскі, Трокскі, Браслаўскі, Ашмянскі, Ковенскі, Панявежскі, Вялікамірскі, Цяльшэўскі, Расонскі і Шавельскі. Слонімскае намесніцтва складалася з Слонімскага, Навагрудскага, Гродзенскага, Ваўкавыскага, Брэсцкага, Кобрынскага, Пружанскага і Лідскага павеатаў [10].

У такім складзе губерні праіснавалі толькі да канца 1796 г. У сістэме кіравання заходніх губерняў пры Паўле I адбыліся змены, якія дазваляюць казаць пра новы кірунак ва ўнутранай палітыцы расійскіх улад у гэтым рэгіёне імперыі. Змены адбываліся ў кантэксце адміністрацыйнай рэформы кіравання ўскраіннымі тэрыторыямі Расійскай імперыі.

Паводле указа ад 12 снежня 1796 г. было ўведзена новае адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне Расійскай імперыі. Магілёўская і Полацкая губерні аб'ядноўваліся ў Беларускаю губерню з цэнтрам у Віцебску, а Слонінская і Віленская губерні ўтваралі Літоўскую губерню, губернскім горадам якой стаў г. Вільна.

Паводле ўказа Аляксандра I ад 28 жніўня 1801 г. “Аб аднаўленні пяці губерняў і аб падпарадкаванні памежных губерняў ваенным губернатарам” былі адноўлены Віцебская і Магілёўская губерні, а Літоўская губерня была падзелена на Віленскую і Гродзенскую. У склад апошняй увайшлі паветы Слонімскай губерні [10; 11].

У 1842 г. Беластокская вобласць з 4 паветамі – Беластокскім, Сакольскім, Бельскім і Драгічынскім – увайшла ў склад Гродзенскай губ. Пры гэтым Драгічынскі павет быў аб'яднаны з Бельскім, Лідскі далучаны да Віленскай губ., Навагрудскі – да Мінскай. У выніку ў Гродзенскай губерні засталася 9 павеатаў, якія праіснавалі да 1917 г. [10].

У сувязі са стварэннем Ковенскай губерні ў 1843 г. у складзе Віленскай губерні засталіся 7 паведаў: Віленскі, Трокскі, Лідскі, Свянцянскі, Ашмянскі, Вілейскі і Дзісенскі [12].

Нягледзячы на тое, што ў 1801 г. Беларуская і Літоўская губерні былі скасаваны, але да 1840 г. гэтыя назвы прысутнічалі ў справаводстве і заканадаўчых актах. Паводле указа Сената ад 5 ліпеня 1840 г. было забаронена выкарыстанне назваў “беларускія” і “літоўскія”. У павяленні Мікалая I адзначалася: “Правіла сего держаться и впредь...” [13].

Неабходна мець на ўвазе, што ўся далучаная да Расійскай імперыі тэрыторыя, якая ўключала беларускія, літоўскія і ўкраінскія землі ў афіцыйным справаводстве называлася Заходні край ці заходнія губерні. У іх склад уваходзілі Віленская, Віцебская, Гродзенская, Ковенская, Мінская, Магілёўская, Кіеўская, Валынская і Падольская. Першыя шэсць губерняў інакш называліся паўночна-заходнімі, а тры ўкраінскія – паўднёва-заходнімі. Акрамя гэтага, з 1863 па 1870 г. Віленская, Гродзенская, Ковенская, Віцебская, Мінская і Магілёўская губерні знаходзіліся ў складзе Віленскага генерал-губернатарства. Гэта адміністрацыйная адзінка ў той час атрымала назву “Паўночна-Заходні край”. Пасля скасавання ваеннага становішча і выхаду Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губерняў са складу Віленскага генерал-губернатарства, апошнія да 1912 г. заставаліся ў складзе трох губерняў – Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай.

Што тычыцца сучаснай тэрыторыі Беларусі, то яна складалася з 35 паведаў. У Віленскай губ., з 7 паведаў якой 4 (Ашмянскі, Вілейскі, Дзісенскі і Лідскі) былі беларускімі. Гродзенская губ. складалася з 9 паведаў, а на долю беларускіх прыпадалі 6 (Гродзенскі, Брэсцкі, Ваўкавыскі, Кобрынскі, Пружанскі і Слоніўскі). У склад Віцебскай губ. (11 паведаў) уваходзілі 5 беларускіх – Віцебскі, Полацкі, Аршанскі, Лепельскі і Дрысенскі. Як адзначалася вышэй Мінская губ. да 1917 г. захавалася ў складзе дзевяці паведаў (Мінскі, Барысаўскі, Бабруйскі, Ігуменскі, Мазырскі, Навагрудскі, Пінскі,

Рэчыцкі і Слуцкі). Да Магілёўскай губ. адносіліся Магілёўскі, Бабруйскі, Быхаўскі, Гомельскі, Клімавічскі, Крычаўскі, Мсціслаўскі, Рагачоўскі, Чавускі, Чачэрскі і Чэрыкаўскі паветы.

У сувязі з гэтым некарэктна ўжываць паняцце “пяць беларускіх губерняў”, таму што ў іх склад, акрамя беларускіх паветаў, уваходзілі польскія, літоўскія, латышскія і рускія адміністрацыйныя адзінкі. На нашу думку, неабходна казаць аб пяці паўночна-заходніх губернях. У апошнія гады ўжываюць назву “беларуска-літоўскія губерні”. Пад ёй неабходна разумець адміністрацыйную тэрыторыю ў складзе Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Ковенскай, Мінскай і Магілёўскай губерняў.

Такім чынам, правільнае ўжыванне паняццяў, звязаных з адміністрацыйна-тэрытарыяльным уладкаваннем, дасяць магчымасць навукова аперываць паняццямі апаратам.

Бібліяграфічны спіс

1. Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т. – Т. 1: Першабытнаабшчынны лад на тэрыторыі Беларусі. Эпоха феадалізму. – Мінск, 1972. – С. 444.
2. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 20. – № 14 603, 14 691.
3. Зеленский, И.И. Минская губерния / сост. Ген. штаба подполковник И.Зеленский: в 2 ч. – Ч. 1. – СПб., 1863. – С. 43.
4. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 23. – № 17 112.
5. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 23. – № 17 325.
6. ПСЗРИ. – 2-е собр. – Т. 17. – № 16347.
7. ПСЗРИ. – 1-е собр. – Т. 24. – № 18117.
8. НГАБ. – Фонд 76. – Воп. 2. – Спр. 187. – Арк. 1–3.
9. Сборник императорского русского исторического общества. – СПб., 1875. – Т. 16. – С. 357.
10. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – Т. 6. – СПб., 1892. – С. 322; Т. 9. – СПб., 1893. – С. 751.

11. Витебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917) / Т.Е. Леонтьева [и др.]; сост. Т.Е. Леонтьева, Д.Л. Яцкевич; редкол. А.К. Голубович (гл. ред.) [и др.]. – Минск: БелНИИДАД, 2009. – С. 54.
12. Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза и И.А. Ефрона. – Т. 6. – СПб., 1892.– С. 322.
13. ПСЗРИ. – 2-е собр. – Т. 15. – Ч. 1. – С. 495.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ